

DE WINDMOLENS VAN MIERLO

Inleiding

Men kan niet ontkennen, dat Mierlo toegewijd is aan zijn 2 molens, mede dank zij de onmisbare steun van enige notabelen. Had deze steun ontbroken dan waren de 2 molens van Mierlo 35 jaar geleden reeds afgebroken. Er is bovendien in de loop der tijden nog niet zoveel blijvend veranderd aan de omgeving van deze molens. De standerdmolen in het centrum is weliswaar omgeven door woningbouw c.a. doch het is een verdienste van het gemeentebestuur, dat deze bouw laag is gebleven waardoor de molen zijn karakter heeft behouden. Enigszins anders is het gesteld met de „belmolen” langs de weg naar Helmond. Deze molen een statisch symbool van weleer is omgeven door bomen en hakhout, een onnatuurlijke situatie voor een molen, die echter door rooien kan worden opgeheven waardoor het plattelandskarakter dat hier nog enigermate aanwezig is kan worden behouden. De oorspronkelijke gemeente Mierlo was in het bezit van 3 molens. In Mierlo-Hout, een kerkdorp dat op 1 januari 1968 door Helmond werd geannexeerd, stond nog een standerdmolen, die in 1938 werd afgebroken.

Ook de heren van Mierlo waren vóór de Franse tijd in deze streek in het bezit van 3 molens n.l. een standerdmolen te Mierlo en de watermolens van Opwetten en 't Coll. Een onderlinge band tussen de windmolen, die weliswaar niet op de huidige plaats doch in de richting van Geldrop op het Hei- of Moleneind stond en de watermolens blijkt niet te hebben bestaan. Immers over de bannaliteit van 3 molens is tot heden niets gevonden, zodat de inwoners van Mierlo de gang naar de watermolens bespaard is gebleven en omgekeerd. De watermolens van Opwetten en 't Coll waren echter wel banmolens. Bekend is, dat de abdij van Postel ten aanzien van haar banmolens een andere instelling had. Als b.v. de inwoners van Bergeyk (Eyckerberghe) door omstandigheden niet op de watermolen aldaar terecht konden, dan moesten zij naar de watermolens van Venbergen onder Valkenswaard of Vorsel onder Bladel (Verssele) gaan.

De molens van de heren van Mierlo

In een uittreksel uit het register van de omschrijving van de lenen van het Hertogdom Brabant overgebracht in het jaar 1440 wordt o.a. vermeld dat Jan, heer van Megen en Mierlo, in leen houdt: „huys, dorpe ende heerlijckheit van Mierlo mitten gericht ende met allen synen toebehoorten, te weten gemeynten en gruyten, chijnsen, die wintmoelen aldaer, waranden, visscherijen; keurmeden ende houtschat gelegen binnen de parochie en heerlijckheit van Mierlo etc”¹⁾.

De windmolen moet kort daarvoor gebouwd zijn. Immers in de oorkonde van 3 mei 1429 waarin Jan Dickbier door Philips met Mierlo werd beleend, wordt uitdrukkelijk de Collse molen genoemd. Aangezien een bijzonder bezit als een windmolen in deze oorkonde ontbreekt, kan het bestaan daarvan op dat tijdstip twijfelachtig zijn.²⁾

Het leenregister van Specht aangelegd in 1379, het leenregister van Strick

aangelegd in de jaren 1500 - 1510 doch met gegevens vanaf ca. 1440 en het register van Stoot eveneens 15e eeuws vermelden in die periode geen windmolen te Mierlo.

De watermolen 't Coll onder Tongelre (Eindhoven) is van 1337 tot in het begin der 17e eeuw in het bezit geweest van de heren van Mierlo, de watermolen van Opwetten van 1335 tot de 16e eeuw. Op 12 november 1337 werd de Collse molen door Rodolphus Rover de Hoescoet die hem van de Hertog van Brabant in leen hield, verkocht aan Otto, heer van Cuyck en Mierlo. De watermolen van Opwetten werd op 13 mei 1335 door Gossewinus, heer van Dieteren (bij Susteren) overgedragen.

Gossewinus van Mierlo, deken van de St. Janskerk te Luik, ³⁾ was de oudste zoon van Hendrick Dickbier die in 1312 de vrije heerlijkheid van Mierlo opdraagt aan Hertog Jan II van Brabant en deze weer van hem in leen ontvangt. ⁴⁾ Uit dankbaarheid voor genoten weldaden legateert Gossewinus in 1335 alle rechten aan Otto, heer van Cuyck. Na de dood van Otto dragen in 1356 zijn erfgenamen de heerlijkheid weer over aan de familie Dickbier en blijft tot 1501 in het bezit van dit geslacht.

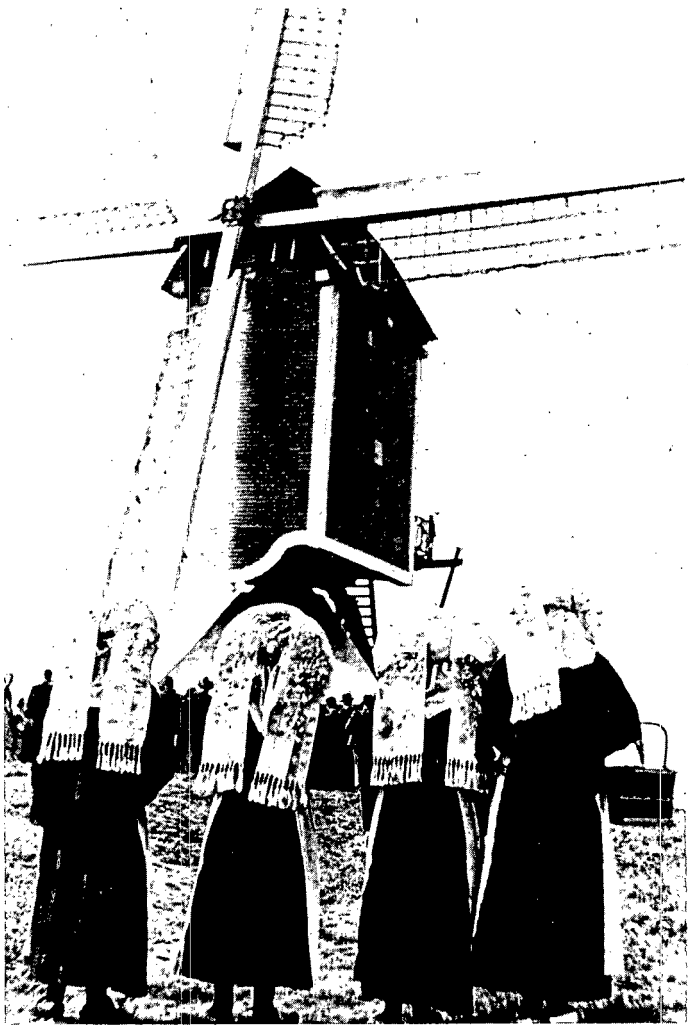
Jan Dickbier overlijdt zonder oir na te laten. De heerlijkheid en de molens gaan dan over op zijn neef Hendrik de Zwaaf, ook Van Swaeff en De Zwaeff genoemd, die daarvan in 1501 leenverheffing deed, en vervolgens op de geslachten:

De Rubempré, Van Grevenbroeck, Van Scherpenzeel, De Heusch en vanaf 1793 Van Scherpenzeel Heusch. ⁵⁾ Hendrik, Jan, François van Scherpenzeel schonk in 1765 de heerlijkheid aan zijn zuster en haar man Jean, Louis, Charles de Heusch onder de verplichting, dat zij een van hun zonen bij de naam en het wapen van De Heusch, de naam en het wapen van Scherpenzeel zouden doen aannemen. ⁶⁾

De windmolen van Mierlo werd verpacht aan molenaars waarvan er enige tot de bekendste geslachten van Brabant behoorden, zoals het geslacht Van Spreuwenbergh, Pellemans en Smits. Uit deze laatste zijn de geslachten Smits van Oyen en Van Eckart voortgekomen. De laatste pachter(es) was de wed. Jaquemijn.

De standerdmolen van Mierlo

De oude windmolen waarop het voorgaande o.a. betrekking heeft, was een standerdmolen welke op het Heieind stond, later ook Molenheide genoemd, aan de rechterzijde van de weg van Geldrop naar Mierlo. In 1853 koopt Anna, Maria Doers weduwe van Johannes, Ferdinandus Branten de molen van baron M.G.L. van Scherpenzeel-Heusch te Neerbosch. Johannes Branten welke op 14 maart 1852 overleed was tijdens zijn leven secretaris van Mierlo en Lierop en bezat in 1850 in Mierlo een huis, erf en een oliemolen. Deze oliemolen was een rosoliemolen, m.a.w. de molen werd aangedreven door een paard en werd gebruikt voor het slaan c.q. persen van raapolie uit koolzaad. Van der Aa vermeldt in zijn Aardrijkskundig Woordenboek (1846) een koren-molen, een oliemolen, een brouwerij en een katoenblekerij en geeft als voor-naamste middel van bestaan de landbouw. Het dorp telt dan 2070 inwoners

Standerdmolen te Mierlo bij de opening op 4 oktober 1941

bestaande uit 405 huisgezinnen. 7) Veel gezinnen vonden een bijverdienste in het huisweven van linnen, katoenen en wollen stoffen voor de fabrikanten van Eindhoven en elders. In de jaren 1857 - 1858 werd de standermolen op het Heieind afgebroken en in 1859 op naam van Arnoldus Branten herbouwd aan de Dorpsstraat waar hij ook nu staat. In de gemeentatlas van Kuypers staan op de kaart van Mierlo (1866) 3 windmolens aangegeven t.w. 2 in het dorp en een op het Heieind. Dit is niet overeenkomstig de werkelijkheid. Immers in de kadastrale leggers is de molen tussen 1857 en 1858 op het Heieind afgevoerd en een jaar later komt de molen op een perceel aan de Dorpsstraat voor. Op de zgn. „Manuskriptkaart”, die oorspronkelijk van 1837 dateert, komen alleen 2 molens in of nabij de kom van Mierlo voor. Deze korrekcie is blijkbaar van latere datum.

Anna, Maria Doers overleed te Mierlo op 17 april 1865, zover uit de overlijdensakte blijkt was zij niet hertrouwd. De molen blijft dan tot 1955 eigendom van de familie Branten te Mierlo. In dit jaar verkoopt Arnoldus, Wilhelmus, Franciscus Branten de molen aan de gemeente.

In de jaren dertig verviel de molen en was op het einde van dit decennium niet veel meer dan een ruïne. Een krachtige aktie van een plaatselijk comité waarin zitting hadden Mej. R. Carp, de heren A.L.M. van der Lande en A.J.D. van Oosten onder voorzitterschap van burgemeester J.C. Verheugt bracht gelden samen voor het herstel. De restauratie werd uitgevoerd door de molenbouwfirma Chr. van Bussel uit Weert, de molenmakers waren Willem en zijn zoon George Adriaens. De molen werd voorzien van stroomlijnwielen volgens het systeem Van Bussel, waardoor ook met kleinere windsnelheden nog kon worden gemalen. ⁸⁾ Op 4 oktober 1941 werd de geheel gerestaureerde molen feestelijk in bedrijf gesteld. ⁹⁾

In een steen in een van de 4 gemetselde teerlingen waarop de molen rust, staat o.a. het volgende gebeiteld:

„Door velen is medewerking verleend tot het behoud van dezen molen. Het nageslacht moge dit waarden”.

De waardering was in 1941 groot, doch niet van zeer lange duur. Immers toen de gemeente de molen van A. Branten kocht, verkeerde deze weer in een verwaarloosde staat. Een tweede steen in een andere teerling getuigt hiervan, alsmede van het herstel in 1956 door de fa. Bos uit Almkerk. In 1970 volgde opnieuw een grondige restauratie nu door de fa. Beyk uit Afferden. De herstelkosten van de zeer vervallen molen werden in 1941 geraamd op f. 1300,-; in 1970 op f. 61.000,-. Bij de laatste restauratie werden de kap en de borst met schaliën bedekt, die ook vóór de restauratie van 1941 op de molen aanwezig waren. ¹⁰⁾ Deze bedekking komt het uiterlijk en de levensduur van de molen zeer ten goede.

In de stijlen en banden welke deel uitmaken van het konstruktieve gedeelte van de bovenbouw komen een aantal inkervingen voor, waarvan de voornaamste zijn:

I M S 1778

MATYS

Gysbertus

SWANE

JASPERS

1804

1840

A V D B

ANTONI

17 (?) 21

DRIESSE

1806

A/ DRIEL

1765

Deze inkervingen werden meestal gemaakt door molenmakers, hegmulders en muldersgezellen.

„De Elderse molen”

Deze stenen molen staat langs de weg naar Helmond. De naam „Elderse molen” is waarschijnlijk afgeleid of een verbastering van „Ellenaarse molen”, ook nu nog wordt de omgeving Ellenaar door sommigen „den Elder” genoemd. In 1851 kopen Hendrikus van Stekelenborg, particulier te Mierlo en Godefridus van Driel, molenmaker te Mierlo gezamenlijk een stuk bouwland om er een molen op te bouwen. ¹⁾ De bouw van de molen vond in hetzelfde jaar plaats. De oorspronkelijke molen is zeer waarschijnlijk een grondmolen of een grondzeiler geweest m.a.w. een molen zonder belt of stelling waarbij de wieken direkt vanaf het maaiveld bereikbaar zijn. De huidige molen vertoont in het bovenste deel van de romp een knik welke is ontstaan door het later optrekken van de molenromp. Op een oude foto van de molen is op deze 2 delen een verschil in tint te zien, bovendien is boven de poort in de belt een gemetselde boog van een oude ingang zichtbaar.

- In 1865 verkoopt Albertus van Driel te Mierlo, die in 1863 eigenaar was geworden, de molen aan Hendrikus Sevens molenaar te Mierlo.
- In 1909 wordt Peter, Johannes, Hubert Coolen wonende te Mierlo, eigenaar door koop.
- Tot 1916 is de molen gemeenschappelijk bezit van:
Johannes, Franciscus, Maria van Nuenen wonende te Helmond en Johannes van Stekelenburg, Godefridus van Stekelenburg en Josephus van Stekelenburg allen molenaars te Helmond.
- In 1916 wordt Peter, Cornelis Peters molenaar te Mierlo – Luchen eigenaar.
- In 1925 Maria, Francisca Holten molenaarster te Eindhoven, dochter van de bekende Antoon Holten eigenaar van de Gennepmolen. Maria Holten was een nicht van Peter of Piet Peters.
- In 1931 verkoopt zij de molen aan Oswaldus, Hubertus Vink uit Arcen (L).

Oswald Vink is nimmer te Mierlo woonachtig geweest en heeft deze molen nooit bemalen en ook niet verhuurd. Hij werd in 1899 te Sambeek geboren en was molenaar te Bergen (L) waar zijn vader Jozefus, Hubertus Vink een bekend molenaar was. Oswald Vink huwt op 24 november 1933 te Eindhoven met de hiervoor genoemde Maria, Francisca Holten, voordien was hij weduwnaar van Gerarda, Anna Timmermans. ¹²⁾ In 1939 verkoopt Vink de molen aan A.L.M. van der Lande, industrieel te Helmond. De molen is dan niet veel meer dan een ruïne, zonder staart, met één roede en een reeds gedeeltelijk afgegraven molenbelt. Het verval begon reeds op het einde der jaren twintig op te treden, aangezien de molen toen reeds praktisch niet meer werd gebruikt. De fam. Van der Lande stamt uit Deventer waar zij eigenaresse was van de meelfabriek C.A. Noury en Van der Lande welke is voortgekomen uit de exploitatie van een korenmolen door de fam. Van der Lande. Sedert 1958 is de molen eigendom van Jan, P.L. van der Lande wonende te Duizel en wordt als woning verhuurd.

A.L.M. van der Lande, die zoals we hiervoor hebben gezien zitting had in het herstelcomité en de grote promotor was voor herstel van de standerdmolen liet voor eigen rekening „De Elderse molen” restaureren en er een woning bij bouwen. Oorspronkelijk was het de bedoeling om de molen als molenmuseum in te richten.

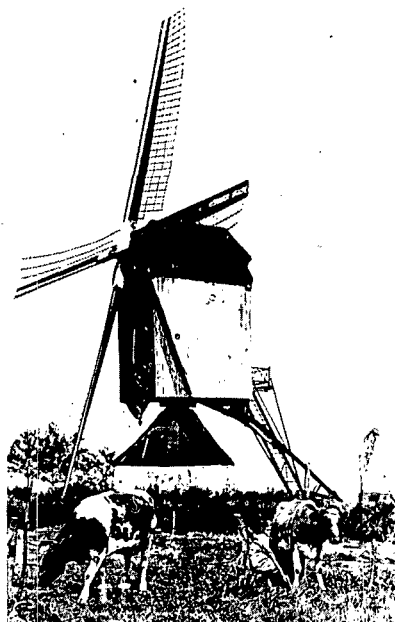
Het is echter nooit een complete molen geworden, doch slechts een woonverblijf. Het gaande werk en de molenstenen ontbreken, alleen de kap met aswiel en kruierwerk om de molenkap zo nodig in de wind te zetten is compleet. Het bouwkundige deel is een ontwerp van de architect J.L.A. Rooyackers uit Beek en Donk; de molen werd gerestaureerd door de fa. Chr. van Bussel uit Weert. Nu gezien, mag de opbouw van „De Elderse molen” in deze vorm een misvatting zijn. Het kan echter niet worden ontkend, dat A.L.M. van der Lande beide molens van de ondergang heeft gered. In 1941 heeft hij nog vergeefse pogingen ondernomen om de destijds zeer fraai gelegen stenen beltmolen van Stiphout te restaureren, die toen reeds van wieken, kap en staart was ontdaan. ¹³⁾

Een onmisbare steun en een man met een niet aflatend enthousiasme voor molenherstel en feestelijke molenopeningen was daarbij Jhr. Mr. F. v. Rijkervorsel uit Berlicum, jurist en bestuurslid van de Vereniging „De Hollandsche Molen”.

De eerder genoemde Peter Peters werkte veel met een zgn. hegmulder. Een muldersgast die enige weken bleef en van de ene naar de andere molen trok. Bekende namen waren o.a. Van Kilsdonk, Swinkels en Van Riet. Hegmulders waren van alle markten thuis. Zij konden malen, stenen scherpen, zeilen lappen, touwwerk herstellen, kap en roeden teren en kleine reparaties verrichten. Oorspronkelijk waren de meeste molenkappen voorzien van asfaltpapier zodat regelmatig teren noodzakelijk was. Ook de molenroeden waren aanvankelijk overwegend geteerd waardoor zij een lange levensduur hadden.

Hegmulders waren vaak bijzondere lieden, oud molenaars of molenaarszons, die soms hun bezittingen in sterke drank hadden omgezet en de fles jenever als de beste metgezel(lin) beschouwden. Deze ontbrak dan ook nooit bij hun

uitrusting, vandaar hun vaak minder goede faam. De laatste markante hegmulder van Peters verplaatste zich met zijn gehele inventaris w.o. kookgerei op een ezel. De molen was hun thuis en afhankelijk van de omstandigheden maakten zij hier hun maaltijden klaar, aten en dronken ze.

De standerdmolen te Mierlo-Hout

Deze molen stond aan de Hoofdstraat en is in 1938 gesloopt.

Op 21 januari 1888 verkoopt Hendrik van den Boogaard landbouwer te Mierlo aan Godefridus van Stekelenburg molenaar te Mierlo, Hoofdstraat 5 een perceel weiland voor het oprichten van een windmolen. Het was een standerdmolen, die in Zeelst (gem. Veldhoven) werd afgebroken en in 1889 in Mierlo-Hout werd herbouwd. Oorspronkelijk zou de molen in de Slegersstraat gebouwd worden, waar hij destijds centraal lag t.o.v. de boerderijen. In verband met een mogelijke windbelemmering door bomen en de kerk werd een perceel aan de Hoofdstraat gekozen waar nu de gebouwen van de CEHAVE staan. In de huidige „Windmolenstraat” heeft derhalve nooit een molen gestaan. Godefridus van Stekelenburg werd geboren te Oirschot op 10 maart 1855. Hij leerde het malen op de in 1944 verdwenen wind- en watermolen te Casteren (gem. Hoogeloon). Voordat hij de molen te Mierlo-Hout liet bouwen, bemaalde hij „De Elderse molen”.

De molen kon blijkbaar niet geheel in de behoefte voorzien zodat in 1907 een stoommolen werd bijgebouwd. ¹⁴⁾

In 1937 werd de molen door de erfgenamen verkocht aan Antonius, Johannes

van Stekelenburg, molenaar, afkomstig van de watermolen te Boxel, en een telg uit het geslacht van Stekelenburg aldaar. Hij verkocht in 1938 de molen voor afbraak voor f. 300,-. De molenroeden gingen naar de molen van Swartbroek (L) en het eikehout naar de fa. Janssen te Mierlo-Hout voor het maken en restaureren van eikehouten kasten. ¹⁵⁾

Aanvankelijk bezat de molen 2 koppelstenen, waarvan een koppel werd gebruikt voor het malen van boekweit. Toen de vraag naar dit produkt sterk terugliep werd een koppelsteen uitgebroken. Boekweit werd veel gebruikt voor het bakken van pannekoeken alsmede voor de slacht o.a. voor het maken van balkenbrij. In de maalderij naast de molen werd in de periode 1940-44 overwegend haver tot havermost verwerkt. Tot aan de verkoop in 1937 werd de molen bemalen door Alfons van Stekelenburg, een zoon van de bouwer Godefridus van Stekelenburg. In dien tijd richtte zijn broer een levensmiddelenzaak op te Aarle-Rixtel welke later naar Helmond werd overgeplaatst en waaruit de V&Gé-winkels zijn voortgekomen. Alfons van Stekelenburg werd in 1937 in het levensmiddelenbedrijf opgenomen, doch het bloed kroop waar het niet gaan kan. In 1949 kocht hij de vervallen en verlopen Friedesse watermolen te Neer (L) met de mulderswoning, die geheel gerestaureerd werden. Tot de normalisatie van de Neerbeek en het afkopen van het waterrecht behoorden de molen en de woning tot de fraaiste van Limburg. Om gezondheidsredenen trok hij zich na 11 jaar weer in Mierlo-Hout terug en overleed kort daarna.

juni 1974

P.W.E.A. van BUSSEL

¹⁾ Taxandria 1929 blz. 169 e.v.

²⁾ Taxandria 1932 blz. 56 e.v.

³⁾ Taxandria 1933 blz. 182 e.v.

⁴⁾ Schutjes, deel V, blz. 95

⁵⁾ Noord-Brabantse Almanak 1892 blz. 611

⁶⁾ Taxandria 1901 blz. 174

⁷⁾ A.J. van der Aa: Aardrijkskundig Woordenboek 7e deel 1846

⁸⁾ In tegenstelling tot andere wieksystemen waarbij de gehele roede van een stroomlijnvormig omhulsel wordt voorzien, wordt bij het Van Bussel-systeem alleen de voorzijde van de roede met een geprofileerde neus uitgevoerd. Dit systeem was goedkoper dan andere en bleek in de praktijk ook beter te voldoen. Belangrijk was bovendien, dat het minder afbreuk deed aan het uiterlijk van de molen als oud maalwerktuig en bij stormen veiliger was.

⁹⁾ Bij deze gelegenheden werden door schoolkinderen molenliedjes gezongen en gedichten c.q. versjes opgezegd. De teksten en de toonzetting waren vaak van Chr. van Bussel. Wie beschikt nog over teksten?

¹⁰⁾ De borst is de voorzijde van de bovenbouw van de molen. Schaliën zijn kleine gekloven eikehouten plankjes, die vergeleken kunnen worden met leien.

¹¹⁾ In de eerste helft van de vorige eeuw komt in de burgerlijke stand van de gemeente Mierlo vrijwel uitsluitend de naam Van Stekelenborg voor; daarna ook de meer bekende muldersnaam Van Stekelenburg.

¹²⁾ In de huwelijksakte staat niet vermeld, dat hij eerder gehuwd zou zijn geweest. (med. gemeentearchief Eindhoven).

¹³⁾ De molen te Stiphout, waarvan de romp nu geheel in de gebouwen van de CEHAVE is opgenomen, was toen eigendom van A.H. van Poppel. Deze molen kwam in de plaats van een houten molen, waarschijnlijk een achtkant die op 6 aug. 1905 afbrandde. Op enige afstand stond vroeger nog een standerdmolen, die door onbekende oorzaak omviel waarbij

de molenaar werd gedood. Van deze laatste molen waren destijds nog de funderingen van de teerlingen zichtbaar, de cirkelvormige baan op het aardoppervlak die de staart bij het kruien heeft beschreven alsmede een aantal zandwegen die naar de molen leidden.

- ¹⁴⁾ Vlg. de kadastrale leggers een „stoommolen”. Waarschijnlijk is hier bedoeld een zuiggasmotor. Deze motoren waren voorzien van een gasgenerator, die uit anthraciet steenkoolgas bereidde waarop de motor draaide. Tot in de jaren 1940-1945 werden deze robuuste motoren nog gebruikt.
- ¹⁵⁾ Uit de fa. Janssen is later de fa. Janssen en Fritsen schoolmeubelen- en gymnastiektoestellenfabriek ontstaan.

De namen van eigenaren van de in dit artikel opgenomen molens zijn voor een groot deel ontleend aan kadastrale leggers. Enige aanvullende gegevens dienaangaande werden verstrekt door de heer H.M. van Kuik, burgemeester van Mierlo, mevr. A. van Stekelenburg – van Erp te Mierlo-Hout en ontleend aan het eigen archief. Technische gegevens betreffende de bestaande molens, alsmede afbeeldingen van de huidige toestand, zijn niet opgenomen. Hiervoor wordt verwezen naar het boek „De Brabantse Molens”: